

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰/۵۷۷

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

موضوع:

ادبیات داستانی نوین متعهد ایران (۱۳۵۷-۱۳۰۰)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سعید حمدیان

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر حسین پاینده

دانشجو:

زهرا عسگری داریونی

تیرماه ۸۶

۱۵۱۵۳۳

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

۱۳۸۷ / ۳ / ۱۱

فرما گردآوری اطلاعات پایان نامه ها
کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: بررسی تعهد مارکسیستی و اگزیستانسیالیستی در ادبیات معاصر ایران	
نویسنده/ محقق: زهرا عسکری داریونی	
مترجم:	
۱-استاد راهنما: آقای دکتر سعید حمیدیان ۲-استاد مشاور/ دکتر حسین پاینده استادان داور: دکتر میرجلال‌الدین کزازی و دکتر سیروس شمیسا	
<p>کتابخانه: رمان‌ها و داستان‌هایی همچون همسایه‌های احمد محمود، چشمایش علوی، دختر رعیت به آذین، سگ ولگرد و حاجی آقای هدایت که به طور عمده با تکیه بر آثاری در حوزه نقد و نظریه‌های ادبی همچون درآمدی بر ایدئولوژی مارکسیسم و نقد ادبی تری ایگلتون، فرهنگ اندیشه‌های انتقادی مایکل پین، از سقراط تا سارتر اثر لاورین، شجاعت بود اثر پل تیلیش و... مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.</p> <p>واژه‌نامه: مارکسیسم، اگزیستانسیالیسم، تعهد ادبی، رئالیسم سوسیالیستی، پراکسیس و...</p>	
نوع پایان نامه:	☒ بنیاد ☐ توسعه‌ای ☐ کاربردی
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	سال تحصیلی: ۸۷-۸۶
محل تحصیل: تهران	نام دانشگاه: علامه طباطبائی
تعداد صفحات: ۲۴۹	گروه آموزشی: زبان و ادبیات فارسی
<p>کلید واژه‌ها به زبان فارسی: ادبیات متعهد، نقد مارکسیستی، نقد اگزیستانسیالیستی - پراکسیس، رئالیسم سوسیالیستی</p> <p>پدیدارشناسی، صورت‌گرایی روسی، تاریخ باوری، ایدئولوژی، مردسالاری، جنسیت، شی‌شدگی، فرهنگ عامه، هژمونی، ایده‌ی ارتباط، وجود، ماهیت، فی‌نفسه، لنفسه، نقد تفسیری، ادبیت، ناخودآگاه جمعی، باز تولید ادبی، هاله و...</p>	
کلید واژه‌ها به زبان انگلیسی:	
<p>Commitment-marxist criticism- Existent tialist- criticism- Praxis- ideology- phenomenology-Russian formalism Historicism- patriarchy- gender- reification-mass culture Hegemony-communication- existence- essence-en soi-pour soi- interpretive criticism-literariness-collective- unconscious reproduction literary- Aora,...</p>	

چکیده

الف. موضوع طرح مسأله (اهمیت موضوع و هدف): چنانچه می‌دانیم رونق بازار ترجمه آثار اروپایی در ایران از سالهای قبل از انقلاب مشروطیت سبب پیدایش قالب جدیدی به نام رمان در حوزه ادبیات باشد از آن پس و به ویژه در پی فعالیت‌های حزب توده در جهت ترویج رئالیسم و اندیشه‌های مارکسیستی آثار زیادی در این زمینه تألیف می‌شود که تا به حال هیچگاه از دیدگاه مارکسیسم به طور جدی مورد نقد و بررسی قرار نگرفته است لذا نگارنده در این جستار سعی داشته تا به بررسی میزان تأثیرپذیری ادبیات ما از جریانهای چپ نشان دهد که اولاً کدام نوع از انواع مارکسیسم که در فصل اول بدان پرداخته شده در رمانهای ما شکل گرفته و ثانیاً با بررسی آثاری از برجسته‌ترین نویسندگان این دوره به مقوله‌ی تعهد و التزام مطرح شده در این آثار بپردازد کاری که در حوزه تفکر و فلسفه‌ی اگزیستانسیالیستی به عنوان کلان روایتی که آن هم تعهد و التزام را در درون خود دارد به عینه صورت گرفته است.

ب. مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع چارچوب نظری و پرسشها و فرضیه‌ها: بررسی مقوله مارکسیسم از ابتدا تا اواخر قرن بیستم در سه قالب مارکسیسم کلاسیک، مارکسیسم غربی، کلاسیسم انتقادی- بررسی مقوله‌ی تعهد و التزام در اندیشه‌ی مارکسیستی از دیدگاههای مختلف- پرداختن به مبانی فلسفه اگزیستانسیالیسم و تعهد موجود در آن با تأکید بر مهمترین مفاهیم موجود در این فلسفه- بررسی تأثیرپذیری یا عدم تأثیرپذیری ادبیات معاصر ایران (۱۳۰۷-۱۳۰۰) از این دو کلان روایت ذکر شده با تأکید بر نظریات منتقدان دو گروه مخالف و موافق.

پ. روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه‌گیری و روشهای نمونه‌گیری، ابزار اندازه‌گیری نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها: نگارنده ابتدا به مطالعه‌ی تفکر مارکسیستی و فلسفه اگزیستانسیالیستی موجود در قرن ۱۹ و ۲۰ اروپا پرداخته و دو فصل را به مباحث تئوریک آن اختصاص داده است و سپس در مرحله سوم با تعمق در آثار نویسندگان معاصر (۱۳۰۷-۱۳۰۰) همچون هدایت، احمد محمود و محمود اعتماد زاده این تئوریا را بر آثاری از آنان پیاده کرده است.

ت. یافته‌های تحقیق: ۱- ادبیات ما از بین انواع مختلف مارکسیستی از مارکسیسم روسی تأثیر پذیرفته است. ۲- برخلاف آنچه منتقدان می‌پندارند نمی‌توان آثار ذکر شده در این زمینه را به حوزه‌ی رئالیسم سوسیالیستی در معنای استالینیستی و ژدانفکی آن نسبت داد. ۳- برخلاف آنچه منتقدان می‌پندارند که نویسندگان دهه‌ی سی درک صحیحی از اندیشه و فلسفه اگزیستانسیالیستی نداشته‌اند لذا اثر درخور توجهی در این زمینه خلق نکرده‌اند، نگارنده معتقد به ریشه‌یابی این مسأله در زمینه‌های دیگری است که به تفصیل در فصل سوم بدان پرداخته شده است. ۴. از آنجایی که شکل‌گیری رمان در ایران مانند کشورهای اروپایی نتیجه‌ی طبیعی و روند تاریخی آن نبوده بنابراین مفاهیم موجود در رمانهای ما چه در حوزه‌ی رئالیسم سوسیالیستی و مارکسیستی و چه در حوزه‌های دیگر قابل تطبیق کامل با واژه‌های به کار رفته در رمانهای مشابه از کشورهای مبدأ نیست و اختلافات عمیقی بین آنها وجود دارد که در پایان این جستار و در بخش نتیجه‌گیری بدان پرداخته شده است به طوریکه می‌توان گفت ما در حوزه ادبیات هم به مانند حوزه سیاست هم به مانند حوزه‌ی سیاست با فرهنگ و نظامی وارداتی روبرو هستیم ولی در هر حال این مسأله از ارزش این آثار نمی‌کاهد ۵- از ویژگیهای بارز آثار رئالیستی می‌توان به کاهش ادبیت این آثار اشاره کرد که در برخی از موارد آن را در حد یک مقاله‌ی تئوریک فرو می‌کاهد بخشی که در حوزه فرمالیسم روسی قابل بررسی است.

ث) نتیجه‌گیری و پیشنهادات: آنچه در طی تحقیقات و بررسی‌های نگارنده در حوزه ادبیات معاصر (نشر) در این مدت صورت گرفته است نشان می‌دهد که تاکنون نقد جامعی در حوزه‌ی رئالیسم و یا تفکر مارکسیستی و اگزیستانسیالیستی و ادبیات معاصر ایران صورت نگرفته و آنچه جسته و گریخته بدان اشاره شده است از آنجایی که تنها با تکیه بر یک اثر از یک نویسنده انجام شده نمی‌تواند نقدی قابل اعتماد در حوزه‌های یاد شده باشد و این در حالیست که اغلب آثار تألیف شده در ادبیات معاصر به ویژه آثاری که پس از ۱۳۲۰ به رشته تحریر در آمده به طور عمده تحت تأثیر جریان‌های چپ و تفکرات رئالیستی قرار دارد بنابراین پرداختن به رمانهای معاصر از این دیدگاه نه تنها کاری ضروری و در خور توجه است بلکه تبعاتی را نیز با خود به همراه دارد چه بسا که علاوه بر نقد مارکسیستی اینگونه آثار، می‌توان آنها را در یک طبقه‌بندی کلی از لحاظ ساختاری و دیدگاه‌های فرمالیستی در مقایسه با یکدیگر مورد نقد و بررسی قرار داد چرا که اگر چه کاهش ادبیت این گونه آثار می‌تواند جزء ذاتی آنها باشد اما در هر حال برخی از نویسندگان با بکارگیری فرم و محتوا به عنوان دو خط موازی در راستای یکدیگر علاوه بر پرداختن به دیدگاه‌های واقع‌گرایانه، مسائل زیبایی‌شناسی اثر را نیز به خوبی در حد اعلا‌ی خود در اینگونه آثار رعایت کرده‌اند که از جمله این نویسندگان می‌تواند به احمد محمود اشاره کرد.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم براساس محتوای پایان‌نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

نام استاد راهنما:

سمت علمی:

نام دانشکده:

رئیس کتابخانه

تقدیم به پدر و مادر عزیزم
که جبران زحمات بی پایانشان آرزوی همیشه من است

سپاس نامه

بیش از هر چیز و هر کس سپاس و ستایش از آن آفریننده اندیشه‌هاست. کاری که پیش روی شماست، اگرچه از کاستی‌هایی می‌را نیست، اما در هر حال حاصل همکاری‌ها و راهنمایی‌های سرورانی است که نگارنده، سپاس و تشکر از آنان را بر خود لازم و ضروری می‌داند.

- با سپاس و تشکر فراوان از جناب آقای دکتر سیروس شمیسا که تألیفات و جلسات درس و بحث ایشان، برای نخستین بار چشم مرا به روی دنیای جدیدی از ادبیات گشوده ساخت.

- با سپاس و تشکر فراوان از جناب آقای دکتر سعید حمیدیان، که سمت راهنمایی این پایان‌نامه را پذیرفتند و راهنمایی‌ها و حمایت‌های ارزنده ایشان تا انتهای کار شامل حال نگارنده بوده است.

- با سپاس و قدردانی فراوان از جناب آقای دکتر حسین پاینده - استاد محترم گروه زبان و ادبیات انگلیسی - که با وجود مشغله کاری فراوان قبول زحمت نموده و افتخار شاگردی ایشان شامل حال نگارنده شده است. استاد گرانقدری که به حق بسیار از ایشان آموختم.

- با سپاس و تشکر از آقای دکتر فرامرز خجسته که راهنمایی‌های ایشان در شکل‌گیری موضوع پایان‌نامه و مراحل بعدی آن همواره نگارنده را یاری رسانده است.

- با سپاس و قدردانی از خواهر و برادرانم (سمیه عسکری، مهندس حسن عسکری و محمد باقر عسکری) که اگر حمایت‌های همه‌جانبه ایشان نبود، کار تدوین این پایان‌نامه به سامان نمی‌رسید.

- در خاتمه لازم می‌بینم تا از دوستان عزیزم خانم‌ها عسل بشیری، محبوبه مؤذنی، نیره صدری و عاطفه جمالی که همکاری‌ها و همفکری‌هایشان در مراحل تایپ و سامان‌دهی نهایی این پایان‌نامه موجبات دلگرمی نگارنده را فراهم ساخته است کمال تشکر و قدردانی را به عمل آورم.

چکیده

تعهد و التزام مقوله‌ای است که بدنبال شکل‌گیری دیدگاه‌های رئالیستی اواخر قرن نوزدهم وارد حوزه ادبیات شد که خود نشأت گرفته از رشد "کلان روایت" هایی بود که حداقل در ابتدا چنین به نظر می‌رسید که توانایی حل مسائل بشری و پاسخ‌گویی به بسیاری از مشکلات او را در قالب نظریات خود دارند. صاحبان اینگونه اندیشه‌ها با قرار دادن انسان در مرکز توجه خود به این نتیجه رسیدند که ایجاد تحول و دگرگونی در جوامع، به گونه‌ای که تأمین‌کننده سعادت و رفاه او باشد نیاز به ابزاری دارد که از طریق دادن آگاهی به انسان او را وادار به حرکت سازد. این ابزار از نظر آنان هنر و ادبیات بود. بنابراین از آن پس ادبیات متعهد در جایگاه آنتی‌تزی درمقابل نظریه «هنر برای هنر» سربرآورد و با فاصله گرفتن از رمانتیسم خیال‌بافانه موجب دگرگونی وسیعی در سطح جهانی شد.

مارکسیسم و اگزیستانسیالیسم از جمله این کلان روایت‌ها محسوب می‌شوند که در اروپای قرن نوزدهم و بیست، از طریق دادن آگاهی لازم، حامیان خود را به حرکت وادار کرده و تحولاتی گسترده را در عرصه‌های مختلف جهانی فراهم ساخته است. فلسفه وجودی که از مدتها پیش با اندیشمندانی چون کافکا، داستایوسکی، کی‌یرکه‌گور و نیچه کار خود را شروع کرده بود، در نیمه اول قرن نوزدهم توسط ژان پل سارتر بطور رسمی وارد حوزه ادبیات شد. زیرا آنان معتقد بودند که ادبیات باید بتواند در قالب عملی اجتماعی در بوجود آوردن تغییراتی اساسی در جامعه، همکاری داشته باشد. همانگونه که کمونیست‌ها نیز ادبیات را پیرو عمل سیاسی می‌دانستند.

و اما در ایران نیز به همان نسبت که تحولاتی گسترده در عرصه سیاست، در پی مداخله‌های خارجی صورت گرفت، در ادبیات نیز به تبعیت از آن شاهد

گرایش‌های جدید در حوزه رئالیسم و هنر متعهد هستیم که سعی دارد تا در قالب ادبی جدید خود، یعنی رمان، با به تصویر کشیدن واقعیت‌های اجتماعی موجود، عرصه را برای تحولات بعدی فراهم سازد. در این دوره، بسیاری از نویسندگان و روشنفکران با عضویت در حزب توده و در راستای فعالیت‌های سیاسی خود دست به خلق آثار زدند که بیشتر در حوزه رئالیسم انتقادی قابل بررسی است. نکته قابل توجه آنکه در این دوره تاریخی بخصوص (۱۳۲۰-۱۳۵۷) آنچه از تفکر مارکسیستی عاید ادبیات ما می‌شود مربوط به مارکسیسم سنتی و بویژه مارکسیسم روسی است که در قالب نظریه‌ای اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی سعی در برقراری نظامی سوسیالیستی دارد و مارکسیسم غربی را که از چهار- پنج دهه قبل کار خود را در قالب نظریه‌ای ادبی شروع کرده است، در بر نمی‌گیرد.

پیشگفتار

آنچه تحت عنوان مقولهٔ تعهد ادبی قصد داریم در این جستار بدان پردازیم، درحقیقت جریانی است که بدنبال تحولات جهانی و تحت تأثیر آن در ادبیات قرن نوزدهم رخ داده است. چنانچه می‌دانیم بدنبال انقلاباتی که پس از ۱۸۳۰ در فرانسه اتفاق افتاد و تحولاتی سیاسی-اجتماعی را در این کشور به وجود آورد، در ادبیات نیز شاهد افول رمانتیسیسم و جایگزینی هنر مفید در قالب رئالیسم اجتماعی به جای آن هستیم. زیرا از آن پس تمامی روشنفکران سعی‌شان بر آن بود تا با پیوستن به احزاب سیاسی و مکتب‌های فلسفی آن روز، عهده‌دار وظیفه و نقشی موثر در جامعهٔ روزگار خود باشند.

در این زمینه تأکید بر نقش و کارکرد اجتماعی هنر بعنوان وسیله‌ای در خدمت اجتماع و اخلاق و بعنوان ابزاری آموزنده، سبب شد تا روشنفکران، عمدهٔ تلاش خود را به‌کار گیرند تا هنرمندان را به سمت آفرینش هنری، سوق دهند که در جهت تعلیم و راهبرد افراد بشر قرار می‌گرفت و از آنجا که هنر متعهد قادر بود با ایجاد روشنگری، بسیاری از معضلات را از سر راه اصلاحات اجتماعی بردارد، فلاسفه، اصلاح‌طلبان، روشنفکران و... دست به تشویق آن زدند. آنان از هنرمندان می‌خواستند تا با ایجاد حس همدردی و همکاری در افراد، عشق و برادری را در آنان برانگیزانند.

از این جهت هنرمندان درحقیقت در برابر گروهی قدامت‌گرا که معتقد به تفکر "هنر برای هنر" یا "هنر بدون هدف" بودند و چنین می‌اندیشیدند که هدفمند شدن هنر یعنی دوری آن از طبیعت حقیقی خویش. از نظر آنان مقید بودن یا در بند اجتماع بودن، ارزش هنر را از میان می‌برد و این در حالیست که آنان هنر را "خدایی" می‌دانستند که باید تنها بخاطر خودش پرستش شود.

تثوفیل گوتیه در این رابطه و در جانب‌داری از هنر غیرمتعهد می‌گوید: «فایده‌اش [هنر] چیست؟ زیبا بودن! آیا همین کافی نیست! مثل گل‌ها یا مثل عطرها، مثل پرندگان و... همه هنر همین است، هنر آزاد است،... ما مدافع استقلال هنریم، برای ما هنر وسیله نیست بلکه هدف است، هر هنرمندی که به فکر چیز دیگری بجز زیبایی باشد در نظر ما هنرمند نیست...» (سیدحسینی ۱: ۴۷۷ و ۴۷۶)

در ادامه این جریان و در حوالی سال ۱۸۶۰، شاهد جهت‌گیری عده‌ای دیگر تحت عنوان گروه پارناسین‌ها علیه مخالفان رمانتیسیم هستیم، که به جانب‌داری از "هنر برای هنر" ادعا کردند تنها، طرفدار هنر محضی هستند که به زیبایی شکل و طرز بیان اهمیت می‌دهد. آنان در این راستا به اصولی توجه دارند که می‌توان آن را چنین برشمرد: «کمال شکل، عدم توجه به آرمان و هدف، زیبایی قافیه و وابستگی به آیین هنر برای هنر.» (سیدحسینی ۱: ۴۸۲)

در هر حال آنچه مسلم است آن که در دوره مورد بحث شاهد شکل‌گیری "ادبیات مدنی" در راستای رشد تعهد اجتماعی هنرمندانی هستیم که تحت تأثیر تحولات اجتماعی - سیاسی رخ داده، به دگرگونی تفکر و دیدگاه توده‌ها می‌اندیشیدند، تعهدی که یا در قالب تفکر فلسفه وجودی و به تأسی از ژان پل سارتر در رمان به ظهور رسید و مورد تقلید قرار گرفت و یا در قالب تفکر و اندیشه مارکسیستی ادبیاتی را خلق کرد که با ترک فردگرایی و گرایش به جمع، قصد دگرگونی جوامع سرمایه‌داری‌ای را داشت که با ایجاد اختلاف طبقاتی به استثمار توده‌ها و بهره‌کشی از آنان اقدام می‌نمود.

اشاعه چنین تفکری را بطور عمده می‌توان در ادبیات روسیه جستجو کرد. نکراسف (Nekrassov) (۱۸۲۱ - ۱۸۷۷) در اواخر قرن نوزدهم با سرودن مصرع «تو می‌توانی شاعر نباشی اما مجبوری شهروند باشی.» (سیدحسینی ۱: ۴۸۲) به ترویج "ادبیات مدنی" و مقابله با تفکر ادبی "هنر برای هنر" پرداخت.

وی خواهان آن بود که درباره اثر هنری و ادبیات نه با معیار زیبایی شناسی که با معیار و از نظر سود بخشی باید داوری شود. یا به عبارت دیگر اثر باید فایده اخلاقی، اجتماعی یا سیاسی داشته باشد. از جمله نظریه پردازانی که در قالب این جریان ادبی فعالیت داشتند، می‌توان به بلینسکی (Belinski) (۱۸۱۱ - ۱۸۴۸) در سال‌های آخر عمر،

چرنیشفسکی (Tchernychetvski) (۱۸۲۸-۱۸۸۹) دابرولیوبوف (Dobrobiobov) (۱۸۳۶-۱۸۶۱)، اشاره کرد. آنان با اعتقاد به برتری حقیقت نهفته در هنر نسبت به زیبایی موجود در آن، ادبیات را پدیده‌ای اجتماعی می‌دانند که می‌تواند مدرک و سند مطمئنی از تاریخ و اجتماع دوره مورد بحث خود باشد.

و اما دیدگاه اجتماعی و رئالیسم سوسیالیستی در باب هنر در قرن نوزدهم توسط بولستوی دنبال شد. وی با رد نظریه زیبایی و محاکات آن، تفکری را مورد انتقاد قرار داد که بر کارکرد زیبایی‌شناسانه هنر تاکید داشت و به هنر به منزله وسیله‌ای برای کسب لذت می‌نگریست. وی از این منظر به نحوی به نظریه کلکتیویستی‌ای [منسوب به اصالت جمع] می‌رسد که بنیاد تئوری‌ای را تشکیل می‌دهد که بعدها به رئالیسم سوسیالیستی مشهور شد.

تفکر اصالت جمع و ظهور آن در هنر را می‌توان در اندیشه کارل مارکس و همکارش فردریش انگلس و البته در شکل فلسفه ماتریالیسم و دیالکتیک آن دنبال کرد که به وجود یک رابطه همیشگی در ادوار مختلف تاریخی میان اثر هنری و قالب اجتماعی-تاریخی آن اشاره دارد. تفکری که توسط کسانی چون گئورگی و. پله‌خانف (Georgi V. Plekhanov) قبل از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه در قالب حملاتی بر نظریه "هنر برای هنر" و جدایی هنر از جامعه چه در تئوری و چه در عمل دنبال شد و زیبایی‌شناسی ماتریالیسم دیالکتیکی را به وجود آورد و سپس تحت یک سری بحث‌های جدی و آزاد در روسیه پس‌انقلابی گروه‌های مختلفی از مارکسیست‌ها و فرمالیست‌ها را به خود مشغول ساخت. رئالیسم سوسیالیستی در دوره استالین توسط کسانی چون ماکسیم گورکی (Gorki) و آندریی ژدانف (Andrei Zhdanov) به صورتی دقیق‌تر و روشن‌تر و البته برطبق اصول سیاست‌های خاص دوره استالین تعریف شد و سپس در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ قرن بیستم مارکسیست‌هایی چون گئورگ لوکاچ مجارستانی (Georg Lukach) و استیفن موراوسکی لهستانی (Stephan Morawoski)، دست به بازسازی زیبایی‌شناسی ماتریالیسم دیالکتیکی‌ای زدند که در ارتباط با سایر سیستم‌ها قابل بازخوانی بود. (مددپور ۷۶ و ۷۵)

در هر حال فروپاشی باورهای آرمانی و گرایش به سمت واقع‌گرایی اجتماعی آن هم در قالب رمان، تنها خاص جوامع غربی نبود بلکه در سایر نقاط جهان و بخصوص در کشورهای اقمار شوروی هم این مهم به وقوع پیوست، به گونه‌ای که آنان نیز چارچوب "هنر برای هنر" و

"هنر فرمالیستی" را به نفع هنر مفید کنار گذاشته و با گرایش به سمت رئالیسم، تعهد ادبی خود را در خدمت به اخلاق و اجتماع به کار گرفتند.

سفرهای بیرون مرزی که از اواخر دوره قاجاریه شروع شده بود، ترجمه آثار اروپایی و تبلیغاتی که از بعد از ۱۳۲۰ بدنبال آشنایی با اندیشه‌های تجددخواهانه توسط نخستین کنگره نویسندگان ایران صورت گرفت، در پی گرایش و تمایل به سمت ایجاد یک انقلاب سیاسی، لزوم ایجاد "انقلاب ادبی" نیز احساس می‌شد.

هدایت بر ضرورت ترجمه آثار اروپایی به عنوان موثرترین عامل در آشنایی با تفکر مدرن و دوری از جمود و عدم رشد فکری تأکید فراوان داشت وی در این رابطه می‌گوید: « ادبیات ایران پیش از هر چیز به ترجمه شاهکارهای ادبی قدیم و جدید نیازمند است زیرا یکی از علت‌های بزرگ جمود و عدم تناسب رشد فکری و ادبی کنونی ما نسبت به کشورهای متمدن، نداشتن تماس با افکار، سبک‌ها و روش‌های ادبی دنیای امروزی است... و برای این منظور نیازمند به ترجمه دقیق و صحیح آثار ادبی دنیا هستیم.» (میرعابدینی او ۲: ۱۲۰ نقل شده در مجله پیام نو مرداد ۱۳۲۳) و بدنبال آن شاهد ترجمه‌های بسیاری از شاهکارهای ادبیات جهان هستیم که البته نگاهی به این آثار نشان می‌دهد که درصد زیادی از آنها به آثار رئالیستی‌ای اختصاص دارد که با دیدی انتقادی و قراردادن انسان و اجتماع در مرکز توجه خود، رمان‌های ایرانی را به سمت گرایش‌های سیاسی سوق می‌دهد، که از آن میان می‌توان به ترجمه‌هایی از آثار نویسندگان رئالیستی چون گورکی، روبرت ترسال، ژولیوس فوچیک، جک لندن، تولستوی، داستایوفسکی، چخوف و... اشاره کرد. البته پرواضح است که ادبیات روس، بیشترین سهم را در تأثیرگذاری بر ادبیات ایران دوره مورد بحث ما دارد.

در سال ۱۳۲۵ نخستین کنگره نویسندگان ایران تحت نظارت "انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی" با تأکید بر نقش اجتماعی هنر در ادبیات ایران تشکیل شد که می‌توان آن را نتیجه نفوذ سیاست بر ادبیات و مطرح شدن نقشی جدید برای هنر و هنرمند برشمرد. البته لازم به ذکر است که تعهد ادبی علاوه بر شیوه رئالیستی و تفکر مارکسیستی در شکل دیگری نیز در حال جریان بود که می‌توان آن را در فلسفه و اندیشه فیلسوف فرانسوی، ژان پل سارتر جستجو کرد. سارتر به منظور همه فهم نمودن تفکر فلسفی خود آن را در قالب رمان‌ها و داستان‌هایش به توده‌های مردم عرضه نمود تا آنان را متوجه فرایند ناعادلانه‌ای سازد که در جهان حاکمیت دارد و از حقوق طبیعی خود محروم‌شان ساخته است. سارتر توجه و تعهد

ادبی خود را ابتدا به انسان و ماهیت وجودی او در قالب نوعی فردگرایی معطوف ساخت اما بعد از آشنایی با تفکر مارکسیستی، در آثار خویش به دفاع از تعهد اجتماعی در چارچوب نوعی اخلاق گرایی پرداخت.

دو شیوه نگرش متعهدانه‌ای که بدان اشاره شد موضوعی است که حجم گسترده‌ای از ادبیات قرن نوزده و بیست را به خود اختصاص داده و نگارنده در این رساله به تحلیل و بررسی آن در سه فصل زیر پرداخته است:

۱. مارکسیسم و تعهد مارکسیستی
۲. اگزیستانسیالیسم و تعهد اگزیستانسیالیستی
۳. بررسی میزان تأثیرپذیری ادبیات معاصر ایران از تعهد موجود در تفکر مارکسیستی و فلسفه وجودی

در خاتمه نگارنده اذعان می‌کند که مجموعه حاضر خالی از ضعف و اشکال نیست و بدون شک وسوسه دوباره نوشتن آنچه به رشته تحریر درآمده در پایان کار همیشه وجود دارد بویژه کاری که مدت زیادی وقت صرف آن شده باشد چرا که در پایان کاستی‌های اثر چهره می‌نمایاند و اشتیاق دوباره نوشتن را در ما بوجود می‌آورد، نوشتنی که خود مستلزم ساعتها مطالعه دوباره است اما نبود وقت کافی برای کاری که قرار است در یک دوره زمانی خاص آماده و ارائه شود، این امکان را - حداقل در این مقطع زمانی - از نگارنده سلب نموده است.

فهرست مطالب

هفت نه	چکیده پیشگفتار	
		فصل اول: مارکسیسم و تعهد مارکسیستی
۲		مقدمه
		۱-۱- بررسی سیر تفکر مارکسیستی
		۱-۱-۱- مارکسیسم کلاسیک
۴		۱-۱-۱-۱- مارکس، انگلس و فلسفه مارکسیسم
۹		۱-۱-۱-۲- مارکسیسم روسی
۱۰		۱-۱-۱-۲-۱- شکل‌گیری دیدگاه‌های رئالیستی
۱۳		۱-۱-۱-۲-۲- انتشار مانیفست کمونیست مارکس و انگلس
۱۳		۱-۱-۱-۳-۲- لنینیسم
۱۴		۱-۱-۱-۳-۲-۱- ویژگی‌های خاص لنینیسم
۱۶		۱-۱-۱-۴-۲- استالینیسم
۱۷		۱-۱-۱-۴-۲-۱- ویژگی‌های عمده استالینیسم
۲۰		۱-۱-۲- رویکردهای قرن بیستمی مارکسیسم
۲۰		۱-۱-۲-۱- مارکسیسم غربی
۲۲		۱-۱-۲-۱-۱- دیدگاه لوکاچ
۲۵		۱-۱-۲-۲- نظریه پردازان مکتب فرانکفورت
۲۸		۱-۱-۲-۲-۱- کلاسیسیسم انتقادی
۲۸		۱-۱-۲-۲-۱- دیدگاه لویی آلتوسر
۳۴		۱-۱-۳- تعهد و التزام در مارکسیست
۳۶		۱-۱-۳-۱- تعهد و التزام در هنر و ادبیات از دیدگاه مارکس و انگلس
۳۸		۱-۱-۳-۲- تعهد و التزام در ادبیات روسی
۳۹		۱-۱-۳-۲-۱- تعهد ادبی از دیدگاه لنین
۴۰		۱-۱-۳-۲-۳- استالین، گورکی، ژدانف و تعهد ادبی

فصل دوم: اگزستانسیالیسم و تعهد

۴۱	مقدمه
۴۵	۱-۲ زمینه های پیدایش اگزستانسیالیسم
۴۵	۱-۱-۲ زمینه های تاریخی اجتماعی
۴۶	۲-۱-۲ زمینه های فکری فلسفی
۴۷	۲-۲ اگزستانسیالیسم چیست؟
۴۹	۳-۲ اصول اولیه اگزستانسیالیسم
۴۹	۱-۳-۲ تقدم وجود بر ماهیت
۵۰	۱-۱-۳-۲ وجود فی نفسه (En soi)
۵۰	۲-۱-۳-۲ وجود لغيره
۵۰	۳-۱-۳-۲ وجود لِنفسه (Pour soi)
۵۱	۲-۳-۲ عقل گریزی
۵۱	۳-۳-۲ آزادی
۵۲	۴-۲ متفکران اگزستانسیالیست و فلسفه وجودی
۵۹	۵-۲ اگزستانسیالیسم و تعهد

فصل سوم: بررسی تعهد اگزستانسیالیستی و مارکسیستی در ادبیات معاصر ایران

۶۵	مقدمه
	۱-۳ بررسی تعهد اگزستانسیالیستی در ادبیات معاصر :
۶۸	۱-۱-۳ اگزستانسیالیسم در ایران معاصر
۷۱	۱-۱-۱-۳ خلاصه نمایشنامه « دستهای آلوده » سارتر
	۲-۱-۳ هدایت و اگزستانسیالیسم
۷۳	۱-۲-۱-۳ زندگی نامه هدایت
۷۶	۲-۲-۱-۳ مروری برسالشمار زندگی هدایت
	۳-۲-۱-۳ آیا هدایت یک اگزستانس است؟
۷۹	۱-۳-۲-۱-۳ دیدگاه کسانی که هدایت را اگزستانس نمی دانند
۸۱	۲-۳-۲-۱-۳ دیدگاه کسانی که هدایت را اگزستانس می دانند
	۴-۲-۱-۳ بررسی داستان « سگ ولگرد » از دیدگاه فلسفه وجودی
۸۹	۱-۴-۲-۱-۳ خلاصه داستان

- ۹۰ ۳-۱-۲-۴-۲ نماد شناسی داستان
- ۹۰ ۳-۱-۲-۴-۳ تحلیل داستان
- ۳-۱-۲-۴-۳ بررسی داستان براساس سه گونه وجودی
- ۹۳ ۳-۱-۲-۴-۳-۱ وجود فی نفسه (En soi)
- ۹۷ ۳-۱-۲-۴-۳-۲ هستی لنفسه (Pour soi)
- ۳-۱-۲-۴-۳-۱ ویژگیهای هستی لنفسه
- ۹۷ ۳-۱-۲-۴-۳-۱ رسیدن به مرحله خودآگاهی
- ۱۰۰ ۳-۱-۲-۴-۳-۲ داشتن آزادی تام
- ۱۰۲ ۳-۱-۲-۴-۳-۱ هستی برای خود دچار اضطراب و نگرانی می شود
- ۱۰۷ ۳-۱-۲-۴-۳-۱-۳ اضطراب از سرنوشت مرگ
- ۱۰۷ ۳-۱-۲-۴-۳-۱-۲ اضطراب پوچی و بی معنایی
- ۱۱۰ ۳-۱-۲-۴-۳-۱-۳ اضطراب گناه و محرومیت
- ۱۱۳ ۳-۱-۲-۴-۳-۱-۴ وجود برای خود مسوولیت تام دارد
- ۱۱۸ ۳-۱-۲-۴-۳-۱-۳ وجود لغیره
- ۳-۱-۲-۴-۳-۱-۳ بررسی وجود « برای دیگری » براساس روابط انسانی « ارباب و برده » که
برساخته اندیشه هگل است
- ۱۱۸
- ۱۱۹ ۳-۱-۲-۴-۳-۱-۳ بررسی وجود « برای دیگری » براساس یک رابطه عاشقانه
- ۱۲۵ ۳-۱-۴-۱ مرگ از دیدگاه آگزیستانسیالیستی
- ۱۲۸ ۳-۲-۱ تعهد مارکسیستی در ادبیات معاصر ایران
- ۱۲۸ ۳-۲-۱-۳ بررسی سیر تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران معاصر
- ۲-۲-۳ عملکرد منتقدان ایرانی در حوزه ادبیات
- ۱۳۶ ۳-۲-۱-۲ نسل اول منتقدان
- ۱۳۸ ۳-۲-۲-۲ نسل دوم منتقدان
- رمانهایی با تفکر و دیدگاه مارکسیستی در ادبیات معاصر
«همسایه‌ها» ی احمد محمود
- ۱۴۶ ۳-۲-۲-۲ نگاهی به زندگی و آثار احمد محمود
- ۱۴۸ ۳-۲-۳ خلاصه داستان
- ۳-۲-۴-۲ مارکسیسم و «همسایه‌ها»

- ۱۵۰ ۳-۲-۴-۱ تحلیل داستان
- ۱۵۲ ۳-۲-۴-۱-۱-۱ توجه دادن مخاطب به فقدان فرهنگ اعتراض در میان توده‌ها
- ۱۵۳ ۳-۲-۴-۱-۲-۱ اشاره به سیطره نظام سرمایه داری بر سرزمین جنوب در یک رابطه نمادین
- ۱۵۸ ۳-۲-۴-۱-۳-۱ اشاره به نظام طبقاتی موجود
- ۱۶۳ ۳-۲-۴-۱-۴-۱ بررسی شخصیت‌های نوعی
- ۱۶۹ ۳-۲-۴-۱-۵-۱ اشاره به تفاوت‌های جنسیتی موجود در نظام سرمایه‌داری
- ۱۷۴ ۳-۲-۴-۱-۶-۱ مفاهیم انتقادی داستان
- ۱۷۵ ۳-۲-۴-۱-۷-۱ تأکید بر به خدمت گرفتن ادبیات متعهد
- ۱۷۶ ۳-۲-۴-۱-۸-۱ ادبیات مارکسیستی، ادبیات تهیج
- ۱۷۷ ۳-۲-۴-۱-۹-۱ اشاره به مفهوم ارزش اضافی در تفکر مارکسیستی
- ۱۷۷ ۳-۲-۴-۱-۱۰-۱ "گورکنان خویش" مفهومی در نظام سرمایه‌داری

«چشمه‌ایش» بزرگ علوی

- ۱۷۹ ۳-۲-۳- نگاه‌ها به زندگی و آثار بزرگ علوی
- ۱۸۱ ۳-۲-۳-۱ سالشمار زندگی بزرگ علوی
- ۱۸۵ ۳-۲-۴- خلاصه داستان
- ۳-۲-۵-۰ مارکسیسم و «چشمه‌ایش»
- ۱۸۹ ۳-۲-۵-۱ تحلیل داستان
- ۳-۲-۵-۲ مهمترین مفاهیم مارکسیستی موجود در رمان «چشمه‌ایش»
- ۱۹۳ ۳-۲-۵-۱-۲-۱ عدم وجود آزادی بیان و عدالت اجتماعی
- ۱۹۴ ۳-۲-۵-۲-۲ پرداختن به مفهوم تعهد و مسوولیت هنرمند
- ۲۰۰ ۳-۲-۵-۳ شخصیت‌های نوعی و ویژگی‌های آن
- ۲۰۶ ۳-۲-۵-۴-۲-۱ ماکان و فرنگیس در یک رابطه نمادین

«حاجی آقا»ی هدایت

- ۲۰۸ ۳-۲-۴-۱-۲-۱ مارکسیسم و «حاجی آقا»
- ۲۱۱ ۳-۲-۴-۱-۱-۱-۱ بررسی وجوه انتقادی در رمان «حاجی آقا» از منظر مارکسیستی
- ۲۱۱ ۳-۲-۴-۱-۱-۱-۱ اشاره به نظام پدرسالاری موجود
- ۲۱۲ ۳-۲-۴-۱-۲-۱ بررسی جایگاه و نقش زن در نظام سرمایه‌داری

۲۱۶	۳-۲-۴-۱-۳ دیدگاه جبرگرایانه اختلاف طبقاتی در نظام سرمایه‌داری
۲۱۷	۳-۲-۴-۱-۴ حرص و طمع و کارکرد آن در نظام سرمایه‌داری
۲۲۰	۳-۲-۴-۱-۵ جایگاه دین در نظام سرمایه‌داری
۲۲۲	۳-۲-۴-۲-۲ شخصیت‌های نوعی
۲۲۲	۳-۲-۴-۲-۱ شخصیت‌های ارتجاعی و محافظه‌کار
۲۲۳	۳-۲-۴-۲-۲ شخصیت‌های انقلابی
۲۲۴	۳-۲-۴-۲-۳ هنرمند و تعهد او
۲۲۵	۳-۲-۴-۲-۴ شخصیت‌های مذهبی
	« دختر رعیت » محمود اعتمادزاده
۲۲۶	۳-۲-۵-۵ زندگینامه و آثار اعتمادزاده
۲۲۹	۳-۲-۶-۶ خلاصه داستان
	۳-۲-۷-۷ مارکسیسم و دختر رعیت
۲۳۱	۳-۲-۷-۱-۱ تحلیل داستان
	۳-۲-۷-۲-۲ بررسی و تحلیل داستان از منظر مارکسیستی
۲۳۳	۳-۲-۷-۱-۱ اختلاف طبقاتی و جبر تاریخی
۲۳۵	۳-۲-۷-۲-۲ به تصویر کشیدن رخوت فئودالی
۲۳۶	۳-۲-۷-۲-۳ شخصیتها
۲۳۸	نتیجه‌گیری
	فهرست منابع
۲۴۱	فهرست منابع فارسی
۲۴۸	فهرست منابع خارجی
۲۴۹	فهرست منابع دیده شده

فصل اول

مارکسیسم و تعهد مارکسیستی

مقدمه

در فصل اول قصد داریم تا جهت آشنایی با مبانی و تئوری‌های مکتب مارکسیسم به توضیح مختصری از آن پرداخته، روند شکل‌گیری و شاخه‌های متعدد آن را در حد نیاز این مقوله، مورد بحث و بررسی قرار دهیم تا دریابیم که تعهد و التزام از منظر مارکسیستی چیست و چه جایگاهی را در حوزه هنر و ادبیات به خود اختصاص داده است.

بر خلاف آنچه تصور می‌شود، مارکسیسم تنها شامل تفکرات و تئوری‌های مارکس و انگلس نیست- هرچند منشأ آن محسوب می‌شود- بلکه بعد از آنان این اندیشه، توسط متفکران غرب و شرق در سطح گسترده‌ای در تمام دنیا دنبال شد و بازخوانی‌های متعددی که متفکران در دوره‌های بعدی از آثار آنان انجام دادند، مارکسیسم را در ردیف اصلی‌ترین جریان‌های قرار داد که سر تا سر قرن نوزده و بیست را به خود اختصاص داده است. بر اساس تقسیم‌بندی‌ای که مایکل پین در کتاب فرهنگ اندیشه‌های انتقادی و به تبعیت از مالرن (Mulhern) صورت داده است، سیر اندیشه مارکسیسم و نقادی مارکسیستی را می‌توان به سه مرحله زیر تقسیم کرد:

۱- مارکسیسم کلاسیک

۲- مارکسیسم غربی

۳- کلاسیسیسم انتقادی

در بخش مارکسیسم کلاسیک، به روند شکل‌گیری این تفکر در اواخر دهه ۷۰ و ۸۰ قرن نوزدهم خواهیم پرداخت که البته این جریان خود شامل دو بخش مجزا است که از طرفی اندیشه‌ها و تئوری‌های مارکس و انگلس را دربرمی‌گیرد و از سوی دیگر شامل مارکسیسم